

Bijjemes bielic – aarvoeh jih prinsihph maadhööhpehtimmesne

Sisvege

Bijjemes bielien bijre	2
Ööhpehtimmien ássjele	4
1. Lierehtimmien aarvoeváarome	5
1.1 Almetjeaarvoe	5
1.2 Identiteete jñh kulturellen gellievoete	6
1.3 Laejhtehks ussjedimmie jñh etihkeles vuajnoe	7
1.4 Skaepiedimmievoeteaarvoe, eadtjohkevoete jñh goerehtimmievæljoe	7
1.5 Eatnemem krööhkestidh jñh byjresegoerkesevoete	8
1.6 Demokratije jñh meatanáarome	8
2. Liëremen, evtiedimmien jñh skearkagimmien prinsihph	10
2.1 Sosijaale liëreme jñh evtiedimmie	10
2.2 Maahtoe faagine	11
2.3 Vihkeles tjiehpiesvoeth	11
2.4 Liëredh liëredh	12
2.5 Dáaresthfaageles teemah	12
2.5.1 Almetjehealsoe jñh jieledemaalveme	13
2.5.2 Demokratije jñh meatanáarrojevoete	13
2.5.3 Monnehke evtiedimmie	14
3. Prinsihph skuvlen riektesisnie	15
3.1 Feerhmeles liëremebyjrese	15
3.2 Ööhpehtimmie jñh sjiehtedamme liërehtimmie	16
3.3 Gåetie jñh skuvle laavenjostoeh	17
3.4 Liërehtimmie learoesieltse jñh barkoejielemisnie	17
3.5 Profesjoneektievoete jñh skuvleevtiedimmie	18

Bijjemes bielen bijre

Bijjemes bielic – aarvoeh jih prinsihph maadthööhpehtimmesne lea bielic learoesoekesjevierhkeste, jih lea gånkan resolujsjovnine vihtiestamme skiereden 1.b. 2017 riekteles vääroeminie ööhpehtimmielaakesne § 1-5.

Bijjemes bielic lea faamosne maadthlierehtimmesne Nöörjesne. Maadthlierehtimmie lea maadthskuvlen jih jaarhkeskuvlen lierehtimmie. Diihte faerhmeste dan gaavhtan lierehtimmiem maanah jih noerh åadtjoeh voestes klaassen raejeste maanadaltesisnie jih studijeryöjreden jih barkoeafaageles lierehtimmioprogrammi raajan jaarhkeskuvlesne, gusnie bielic lierehtimmeste sieltine jih barkoejieledinie.

Bijjemes bielic learoesoekesjevierhkeste tjielkeste aarvoevåaromem ööhpehtimmielaaken åssjeleparagraafesne jih daejtie bijjemes prinsihpide maadthlierehtimmesne. Diihte daate aalkoe, åssjeleparagraafem mubpesth jeakta jih golme kapihtelh: 1. Lierehtimmien aarvoevåarome, 2. Lierehtimmiem, evtiedimmien jih skearkagimmien prinsihph jih 3. Skuvlen barkoen prinsihph. Faagi learoesoekesjh buerkiestieh faagi sisvegh jih ulmieh. Bijjemes bielic vuesehte gåabpelen faagi lierehtimmieh juhtieh, jih gaajhkh faagh leah meatan lierehtimmien gamte ulmiem realiseradidh. Abpe learoesoekesjevierhkie lea lierehtimmien våarome, jih dah ovnessie biehkies aktanieh jih daejtie tjuara ektesne utnedh.

Diihte bijjemes bielic maadthvuajnoem buerkeste mij edtja pedagogeles barkoem abpe maadthööhpehtimmesne tsevtsehd. Diihte aaj laavenjostoen våarome hiejenen jih skuvlen gaskem. Bijjemes bielic tjielkeste skuvlen jih learoesieltien diidtem gaajhkide maahtoem skearkagidh jih evtiedidh maadthlierehtimmesne. Gaajhkh gieh maadthlierehtimmesne berkieh, tjuerieh daam maadthvuajnoem baajedh stuvredh gosse lierehtimmiem soekesjeh, tjirrehtieh jih evtiedieh.

Bijjemes bielen åejvieuilmiedåehkie lea gaajhkh gieh diidtem ööhpehtimmesne utnieh: lohkehtæjjah, bihkedæjjah, viehkietæjjah, skuvleåvtehkh, skuvleaaajhterh, jeatjah barkoedåehkieh skuvlesne jih learoesieltine. Bijjemes bielic faamosne lierehtimmesne learoehkidie, lierehtæjjide, learoekandidaatide, praksisprieviekandidaatide jih gierve almetjidie maadthskuvlesne, jaarhkeskuvlesne jih geerveööhpehtimmesne. Bijjemes bielesne nuhtjie baakojde «learohke», «lohkehtæjja» jih «skuvle» gaajhki bijre gieh ööhpehtimmesne, gaajhkh barkijh, gaajhkh skuvlh jih gaajhkh learoesielt. Lohkehtæjjaööhpehtimmieh edtjeh ööhpehtimmielaakine jih learoesoekesjevierhkies faamosne maadthööhpehtimmesne, dan nuelesne bijjemes bielic.

Diihte bijjemes bielic staturesn åtna njoelkedassine learoesoekesjevierhkien ektesne, jih tjuara tjoevkesisnie lohkedh ööhpehtimmielaakine jih jeatjah relevaante njoelkedassevierhkine mij faamosne lierehtimmide skuvlesne jih learoesieltiesne. Vuesiehtimmien gaavhtan tjuara jiehtege sjiehtedamme lierehtimmien bijre kapihtelisnie 3 aktene njoelkedassevierhkine sjiehtedamme lierehtimmie jih sjiereööhpehtimmie, learohkevuvarjasjimmie, öörnege ööhpehtimmeste jih eejhtegelaavenjostoste.

Skuvle jih learoesielte seammavyörtogs lieremesijjeh. Lierehtimmie daej sijjine seamma vierhtievåaromem åtna jih seamma prinsihpigujmie, men tjuara krööhkestidh lierehtimmie barkoejieledisnie naan krievemh jih mierieh åtna mah joekehts lierehtimmeste skuvlesne. Learoesieltie diidtem utnieh, seamma goh skuvle, lierehtimmie mij vadtasåvva lea ööhpehtimmielaaken jih learoesoekesjevierhkien mietie. Golmebielielaavenjostoe guhkiem faage- jih barkoeööhpehtimmiem ektesne evtiedieh.

Saemih Nöörjesne statusem utnieh aalkoealmetjinie ILO-konvensjovnen mietie. Maadthlaake vihteste staate edtja tsiehkies sjihteladtedh ihke saemih maehtieh saemien gielem, kultuvrem jih siebriedahkejielemem gorredidh jih evtiedidh, mij aaj ööhpehtimmielaaken mietie. Bijjemes bielic aaj faamosne saemien skuvlesne. Diejvese “dihte saemien skuvle” nuhtjie lierehtimmien bijre mij saemien parallele seammavyörtegs learoesejkesjevierhkien mietie barka. Saemien learoesejkesjevierhkie faamosne tjältine mah reeremedajvine saemien gielide. Seamma learoesejkesjevierhkie faamosne learoehkidie mah reaktam utnieh lierehtimmiam saemiengielesne abpe laantesne. Learohkh jeatjah dajvine laantesne giéh reaktam utnieh saemiengielem lierehtidh, edtjeh saemien learoesejkesjevierhkien mietie barkedh faagesne saemien. Skuvle diedtem átna dejtie njoelkedasside illedh.

Ööhpehtimmien ässjele

Ööhpehtimmielaaken ässjeleparagraafe lea naemhtie:

Lierehtimmie skuvlesne jïh learoesiëltesne edtja, laavenjostosne jïh goerkesisnie hïejmine, oksh rihpeste veartanasse jïh bätije biejjide jïh learoehkidie jïh lierehtæjjide histovreles jïh kultuvreles daajroem jïh viëdteldimmiem vadta.

Lierehtimmiem edtja vihkeles aarvojde tseegkedh kristeles jïh humanistihken aerpesne jïh aerpievukesne, galka almetjeaarvoem jïh eatnemem ååktedh, åssjelmesfrijjevoetesne, nubpiegieriesvoetesne, soelkedimmesne, seammavyörtegsvoetesne jïh solidariteetesne, aarvoeh mah vuesiehtieh ovmessie religijovnine jïh jielemevuajnojne jïh almetjereaktide gaaredieh.

Lierehtimmie edtja viehkiehtidh nasjonaale kultuvreaerpien daajroem guarkedh jïh vijriedidh jïh aaj daajroem mijjen ektie internasjonale kultuvreaerpieviekien bijre.

Lierehtimmie edtja daajroem vedtedh kulturellen gellievoetese jïh respektem vuesiehtidh fiere guhten mielese. Dihte edtja demokratijem, mïrrestallemem jïh daajroen ussjedimmievuekiem skreejredh.

Learohkh jïh lierehtæjjah edtjeh maahtoem, daajroem jïh mïelh evtiedidh guktie maehtieh dej jïeledh haalvedh jïh maehtedh barkedh jïh ektievoeten siebriedahkesne meatan årrodh. Dah edtjeh skaepiedimmieaavoem, eadtjohkevoetem jïh goerehtallemevæljoem evtiedidh.

Learohkh jïh lierehtæjjah edtjeh lieredh laejhtehts ussjedidh jïh etihken jïh byjreseguarkoen mietie barkedh. Dah edtjeh meatandïedtem utnedh jïh reaktam laavenjostose.

Skuvle jïh learoesiëlte edtjeh learoehkidie jïh lierehtæjjide dâastoehdidh jearsoesvoetine, respektine jïh kriëveminie jïh dejtie haestemh vedtieh mah skearkagimmiem jïh learoevæljoem skreejredh. Edtjeh sierredimmien vööste barkedh.

(Ööhpehtimmielaake § 1-1)

1. Lierehtimmien aarvoeväärume

Skuvle edtja sov praksisem tseegkedh aarvoej nille mah ööhpehtimmielaaken ässjeleparagraafesne.

Ässjeleparagraafen aarvoeh soptsestieh mah Nöörjem tjöönghkieh siebriedahkine. Mijjen demokratijen aarvoeh betnesne mah edtjeh mijjiem viehkiehtidh jieleddh, lieredh jih laavenjostedh komplekse ektietijjesne jih ovnohkens bäetije biejjieh gaavnesjidh. Dah ektieaarvoeh leah kristegassjh jih humanistihken aarvoen jih aerpievuekien nille tseegkeme. Dah aaj vääjnesasse bäetieh ovmesse religijovnine jih jieledevuajnojne, dah leah aaj almetjereaktide tjatneme.

Daah aarvoeh leah skuvlen dorjesen väärume. Daejtie tjuara jielije dorjesovvedh jih fiere guhte learohke tjuara dejtie guarkedh skuvleektievoetesne daajroebeagkoehimmien tjürrh jih vuajnoeh jih daajroem evtiedidh. Skuvle jih lohkehtæjjah tjuerieh aarvojde betnesne utnedh gosse learohkiedie jih hiejmeme gaavnesjidh. Learohken bööremes edtja iktesth krööhkestamme sjidtedh. Dähte iktesth sæjhta gellielaaketje ärrodh ovmesse iedti jih vuajnoej gaskem. Lohkehtæjjah tjuerieh dan gaavhtan dej profesjonelle goerkesem nuhtjedh guktie fiere guhtem bööremes vuekine vaarjelidh gæssie dähte ektievoetem gaavnesje.

Dähte saemien skuvle edtja sjiehteladtedh guktie learohkh lierehtimmien äadtjoeh mij väärume ätna saemien aarvojne jih saemien gieline, kultuvrine jih siebriedahkejielemisnie. Ässjeleparagraafen aarvoeh leah aaj saemien aarvoeh jih faamosne saemien skuvlesne. Saemien skuvlesne vihkeles abpesaemien perspektijvem utnedh, jih leavloem biejedh materijelle jih immaterijelle kultuvreaerpie goh aerpievuekien maahtoe, duedtie jih maadtoe- jih fuelhkierelasjovnh.

1.1 Almetjeaarvoe

Skuvle edtja hoksedh almetjeaarvoem jih dah aarvoeh mah daam däärjoehtidh, vääromem ätna ööhpehtimmesne jih abpe dorjesisnie.

Ässjeleparagraafe almetjeaarvoen ov-miedtelimmien nille tseegkeme jih gaajhkh almetjh seamma aarvoem utnieh, seamma maam mijjiem joekedehtedh. Gosse lohkehtæjjah hoksem utnieh jih daam learohkiedie vuesiehtieh jih fiere guhtem vuejnieh, almetjeaarvoem jååhkesje goh vääromen aarvoe skuvlesne jih siebriedahkesne.

Almetjereaktaj väärume almetjeaarvosne jih dähte vihkeles bielie reaktastaaten betneste. Dah universelle aarvojne tseegkeme mah gaajhkesidie faamosne seamma saah gieh dah leah, gubpede bäetieh, jih gusnie ärroeh. Maanakonvensjovne bielie almetjereaktajste jih maanide jih noeride sjiere vaarjelimmien vadta. Lierehtimmie tjuara aktine almetjereaktajne ärrodh, seamma aejkien goh learohkh edtjeh maahtoem almetjereaktaj bijre lieredh.

Seammavyörtogs jih mürrestalleme leah aarvoeh mej ävteste histovrijen tjürrh leah gæmhpe, jih mah annje tjuerieh gorredidh jih nænnoestehtedh. Skuvle edtja maahtoem jih vuajnoeh buektedh mah daejtie aarvojde gorredidh. Gaajhkh learohkh edtja seammavyörtogs gïetedidh, jih ij naan learohke edtjh sierredimmien domtedh. Learohkiedie edtjeh seammavyörtogs nuepieh vadta guktie dah maehtieh jïjtjeraarehke veeljedh. Skuvle edtja learohki gellievoetem krööhkestidh jih sjiehteladtedh guktie gaajhkh äadtjoeh dääjrehtidh

ektievoetem skuvlesne jñh siebriedahkesne. Mijjeh gaajhkh maethebe dääjrehtidh mijjeh sjierelaakan domtedh. Dan gaavhtan daarpesjibie joekehtsidie jååhkesjidh jñh viertiestidh.

Almetjh leah præåsehke jñh baahtode darjoeh. Soelkedidh, nubpiegieriesvoete jñh solidariteete daarpesjeh jis almetjh edtjeh byjjenidh jñh evtiedidh. Fiere guhten persovneles jaahkoe jñh saetniesvoete edtja jååhkesjidh guktie gaajhkh maehtieh ussjedidh, jaehkedh jñh frijje håalodh. Learohkh edtjeh jñjtje meatan årrodh almetjaarvoem gorredidh jñh ussjedidh guktie dah maehtieh heerredh daam ij miedtelh.

1.2 Identiteete jñh kulturellen gellievoete

Skuvle edtja learohkidie histovrijen jñh kulturellen daajroem jñh viedteldimmiem vedtedh jñh viehkehte fiere guhte learohke maahta sov identiteetem gorredidh jñh evtiedidh feerhmeles jñh gellievoeten ektievoetesne.

Daajroe mijjen histovrijen jñh kultuvren bijre lea vihkeles gosse learohkh dej identiteetem evtiedieh jñh ektievoetem siebriedahkesne skaepede. Learohkh edtjeh lieredh dah aarvoeh jñh aerpievuekieh damtedh mah viehkiehtieh almetjh laantesne tjåanghkenieh. Kristeles jñh humanistihken aarvoe jñh aerpievuekie vihkeles bielie laanten tjåenghkie kultuvreaerpeste jñh vihkeles gosse mijjen demokratijem evtiedamme. Saemien kultuvreaerpie lea bielie kultuvreaerpeste Nöörjesne. Mijjen ektie kultuvreaerpie lea histovrijen tjirrh evtiedamme jñh daaletjen jñh båtije boelvh edtjeh daam gorredidh.

Ektie referaansemierieh vihkeles fiere guhten ektievoetese siebriedahkesne. Daate ektievoetem skaepede jñh fiere guhten identiteete stuerebe ektievoetese jñh histovrijen ektiedæmman tjatnoe. Ektie mierie vadta jñh edtja sijjiem gellievoetese vedtedh, jñh learohkh edtjeh daejredh guktie mijjeh ektesne jielege ovmessie perspektijvigujmie, vuajnoejgujmie jñh jieledvuajnoejgujmie. Mah dah dääjrehtieh gosse ovmessie kultuvrevuasahtallemh jñh aerpievuekieh gaavnesjeh, viehkiehtieh dej identiteetem hammoedidh. Hijven siebriedahken betnie lea feerhmeles jñh gellievoeten ektievoete.

Lierehtimmie edtja vihtiestidh learohkh jearsoes gieletnijn sjidtieh, dah dej gieledh identiteetem evtiedieh, jñh dah maehtieh gielem nuhtjedh gosse ussjedieh, digkiedieh, govlesedtieh jñh mubpide baanth tjatnoeh. Giele mijjese ektievoetem jñh kulturelle goerkesem vadta. Nöörjesne daaroen jñh dah saemien gielh åarjel-, julev- jñh noerhtesaemien seammavyörtegs. Daaroengiele seammavyörtegs tjalemegielh gærjagiele jñh orredaaroen. Daaroen væhtagiele lea jååhkesjamme goh elliesvyörtegs giele Nöörjesne. Maahtoe siebriedahken gieledh gellievoete gaajhkh learohkidie vadta vyörtegs maahtoe ovmessie vääjnoehammojne, åssjelinie jñh aerpievuekine. Gaajhkh learohkh edtjeh dääjrehtidh gellie gielh maetedh lea vierhtie skuvlesne jñh siebriedahkesne.

Lierehtimmien tjirrh learohkh edtjeh daajroem åadtjodh saemien aalkoealmetjen histovrijen, kultuvren, siebriedahkejielemen jñh reaktaj bijre. Learohkh edtjeh lieredh gellievoeten bijre jñh dah joekehtsi bijre saemien kultuvresne jñh siebriedahkejeliedisnie.

Vijhte almetjedåehkieh gellietjuetie jaepien govlesovveme Nöörjese staatusen utnieh goh nasjonaale unnebelåhkoeh mijjen internasjonale diædti mietie: judarh, kvenerh/daaroensåevmieladtjh, skåajjesåevmieladtjh, romerh jñh romanialmetjh/taaterh. Dah almetjidåehkieh leah viehkiehtamme daaroen kultuvreaerpiem hammoedamme jñh lierehtimmie edtja dej almetjidåehkieh bijre maahtoe vedtedh.

Aejkien tjirrh daaroen siebriedahkem tsevtseme ovmesseie straejmijste jih kultuvreaerpievuekijste. Tjijesne gusnie aalmege lea jienebh ektiedamme enn naan tjije daan avteli, jih gusnie veartene lihkebe tjatnasavva, gielemahtoeh jih kultuvregoerkesh enn vihkielabpoe sjidtieh. Skuvle edtja daarjoehtidh fiere guhten identiteeteevtiedimmiem, learohkh jearsoes darjodh gusnie dah leah jih seamma aejkien dihte edtja ektie aarvoeh buektedh mah daarpesjeh gosse ektievoetem gaavnesjeh jih aktanieh, jih oksh rihpestieh veartanasse jih baetije biejjide.

1.3 Laejhtehks ussjedimmiem jih etihkeles vuajnoe

Skuvle edtja viehkiehtidh learohkh tjetskehke sjidtieh jih gyhtjelassh gihtjeh, daajroen jih laejhtehks ussjedimmiem evtiedieh jih etihkeles vuajnojne daemiedieh.

Lierehtimmiem edtja learoehkidie goerkesem vedtedh laejhtehks jih daajroen ussjedimmiem guarkoeh. Laejhtehks jih daajroen ussjedimmiem lea jiermijes vuekine ussjedidh goerehtallemen jih oornedihks vuekine gosse konkreete barkoes haestemh, fenomeenh, jiehtegh jih maahtoehammoeh daastoehidh. Lierehtimmiem edtja goerkesem skaepiedidh dah vuekieh mejgumie saetniesvoetem goerehtidh tjuerieh sjiehtesjidh disse maam sijhtebe goerehtidh, jih vuekie maam veeljebe tsavtsa maam mijjeh vuejnebe.

Jis orre daajroe edtja sjidtedidh, tjuaara etableereme assjelidie giehtjedidh jih laejhtedh teorijigujmie, vuekiejgumie, argumeentigujmie, daajrehtimmigujmie jih vihtiestimmiejgumie. Learohkh edtjeh maehdedh ovmesseie maahtoen gaaltijh vuarjasjidh jih laejhtehks ussjedidh guktie maahtoe eevtjesavva. Dah edtjeh aaj maehdedh guarkedh dej daajrehtimmieh, vuajnoeh jih tjirkes vuajnoeh maehdieh ovellies jallh baajhtode arrodh. Laejhtehks refleksjovne maahtoen kreava, men seamma aejkien sijjiem vada ovvihtiesvoetese jih ij daejrieh guktie sjæda. Lierehtimmiem tjuaara dan gaavhtan balaanssem ohtsedidh respektem etableereme daajroen jih goerehtimmien jih kreatijven ussjedimmien gaskem mejtie kreava jis orre daajroem evtiedidh.

Etihkeles vuajnoe lea ovmesseie aajkoeh sinsitnien vooeste viekesjidh jih daerpies jis reflekteereme jih deadteles almetje arrodh. Lierehtimmiem edtja learohki maehtelesvoetem evtiedidh dah etihkeles vuarjasjimmieh darjodh jih dah etihkeles daeriesmoerh demtieh.

Laejhtehks ussjedimmiem jih etihkeles vuajnoe tsiehkien lieremen avtete jih bielie dejstie lierieh gellie ovmesseie tsiehkine, jih viehkehte learohkh hijven doepmemefaamoem evtiedieh. Praktihkeles barkoedarjome jih tjiehpiesvoeten barkoe krieveh maehtelesvoetem reflekteradidh jih vuarjasjidh.

1.4 Skaepiedimmievoeteaavoe, eadtjohkevoete jih goerehtimmievaeljoe

Skuvle edtja learoehkidie baajedh skaepiedimmievoeteaavoem, eadtjohkevoetem jih goerehtimmievaeljoem evtiedidh jih baajedh dejtie daajrehtimmieh aadtjodh jih nuepieh vuejnedh jih assjelh darjoemasse darjodh.

Maanah jih noerh leah tjetskehke jih sijhtieh goerehtidh jih skaepiedidh. Lierehtimmesne learohkh edtjeh gellie nuepieh aadtjodh eadtjohkevoetem jih goerehtimmievaeljoem evtiedidh. Maehtesvoete gihtjedh, goerehtidh jih voejhkelidh lea vihkeles giengelelierehtæmman. Skuvle edtja respekteradidh jih eadtjaldehtedh ovmesseie vuekieh goerehtidh jih skaepiedidh. Learohkh edtjeh lieredh jih evtiedidh damtijimmien jih

ussjedimmien tjïrrh, estetihkeles smaarehhammoejgumie jïh praktikheles darjomigujmie. Nööremes maanide skuvlesne lea stääkedidh daerpies jis dah edtjeh murriedidh jïh evtiedidh, men aaj lierehtimmesne elliesvoetine stääkedidh nuepieh vedtedh kreatijveles jïh vihkeles lieremasse.

Kreatijveles jïh skaepiedihks maehtelesvoeth viehkehte siebriedahkem buaranidh. Laavenjostome skreejrie orreussjedæmman jïh entreprenöörevoete, guktie orre åssjelh darjoemidie sjidtieh. Learohkh giëh lierieh skaepiedihks dorjesi bijre jïh dan tjïrrh, maehtelesvoetem evtiedieh ovmessie vuekine buektieh, jïh dåeriesmoerh luetieh jïh orre gyhtjelassh gihtjieh.

Tjeahpoen jïh kultuvren sisnie gellie skaepiedihks jïh kreatijve faagesuerkieh, mah tsevtsieh dovne mijjen fysihken dajvide jïh siebriedahkeevtiedimmiem. Mijjen estetihkeles vuerie evtede gosse ovmessie kulturelle maehtelesvoetide råaka, jïh dah viehkiehtieh orre perspektijvide lutnjedh. Tjeahpoe- jïh kultuvremaehtelesvoete lea aaj vihkeles fiere guhten persovneles evtiedimmesne. Kulturellen dååjrehtimmieh jïjtjaarvoem utnieh, jïh learohkh edtjeh joekehts speakterem kultuvremaehtelesvoetijste dååjrehtidh sov skuvletïjjen mietie.

Stuerebe perspektijvesne lea skaepiedihks lieremeprosessh aaj tsiehkïe learohki skearkagimmiem jïh identiteeteevtiedimmiem. Skuvle edtja aarvoeh biëjedh jïh learohki daajroevæljoem jïh skaepiedimmiefaamoem skreejredh, jïh learohkh edtjeh dej skaepiedihks faamoem nuhtjedh abpe maadthöhpehtimmien tjïrrh.

1.5 Eatnemem krööhkestidh jïh byjresegoerkesevoete

Skuvle edtja viehkiehtidh learohkh eatnemeaavoem, respektem eatnemen åvteste jïh klijma- jïh byjresegoerkese evtiedidh.

Almetje bielie eatnamistie jïh diëdtem åtna daam eensilaakan gorredidh. Lierehtimmien tjïrrh learohkh edtjeh maahtoem åadtjodh eatnemen bijre jïh respektem eatnamasse evtiedidh. dah edtjeh åadtjodh eatnemem dååjrehtidh jïh daam vuejnedh goh gaaltije nuhtjeme, aavoe, healsoe jïh liereme. Learohkh edtjeh goerkese evtiedidh guktie almetjen jieledevuekiem eatnemem jïh klijmam tsavtsa, jïh dan mietie aaj mijjen siebriedahkide. Skuvle edtja viehkiehtidh learohkh væljoem evtiedih byjresem vaarjelidh.

Maanah jïh noerh edtjeh daenbiejjien jïh jirreden haestemh giëtedidh, jïh mijjen ektie bæetje biejjide jeerehte bæetje boelvh eatnemem vaarjelidh. Globaale klijmajeatjahtemh, deerjeme jïh biologijen gellievoetem dasseme Leah gaskem jeatjebh dah stööremes byjreseajhtoem veartanisnie. Dah haestemh tjoerebe ektesne loetedh. Mijjïeh maahtoe, etihkeles vuajnoem jïh teknologeles innovasjovnem daarpesjibie jis maehete daejtie loetedh jïh daerpies jeatjahtemidie darjodh mijjen jieledevuekine jïh jielemh eatnamisnie vaarjelidh.

1.6 Demokratije jïh meatanårrome

Skuvle edtja learoehkidie nuepiem vedtedh meatan årrodh jïh lieredh mij demokratije lea praksisisnie.

Lierehtimmie edtja skreejredh demokratijen aarvoeh jïh demokratije goh stuvremehammoe. Dihte edtja learoehkidie goerkese evtiedidh demokratijen spielenjoelkedasside jïh man

gaavhtan edtjede dejtie jáerhkedh nuhtjedh. Meatan siebriedahkesne árrodh lea maadtoen demokratijen aarvoeh respekteradidh jñh vaarjelidh goh sinsitnien respekthe, toleraanse, fiere guhten jaahkoe- jñh soptsestimmiefriijevoete jñh friije veeljemh. Demokratijen aarvoeh tjuerieh eadtjohke meatanárröeminie skreejredh ellies lierehtimmesne.

Skuvle edtja demokratijen aarvoeh jñh vuajnoeh skreejredh vaanesovmi jñh sierredimmien vööste. Skuvle edtja aaj respektem skaepiedidh almetjh leah ovmessielaakan, jñh learohkh edtjeh lieredh gárröedimmieh loetedh raeffies vuekine.

Demokrateles siebriedahke tseegkie abpe áálmege seamma reaktah jñh nuepieh átna meatan árrodh jñh sjæysjalidh. Unnebeláhköem vaarjelidh lea vihkeles prinsihpe demokrateles reaktastaatesne jñh demokrateles siebriedahkesne. Demokrateles siebriedahke aaj aalkoealmetjh jñh unnebeláhköeh vaarjelidh. Aalkoealmetjeperspektijve lea bielie learohki demokratijelierehtimmeste. Gaajhkh skuvleektievoetesne tjuerieh goerkesem evtiedidh dovne unnebeláhköe- jñh stuerebeláhköeperspektijvi bijre jñh sijjiem skaepiedidh laavenjostedh, soptsestalledh jñh digkiedidh. Barkoe gellievoetem skreejredh akte bielesne jñh nubpiebealesne fiere guhte inkluderadidh kreava voerkes aarvoevuajnoem jñh profesjonelle goerkesinie gietedidh.

Skuvle edtja sijjiem árrodh gusnie maanah jñh noerh dáájrehtieh demokratijem praksisisnie, jñh dah maehtieh tsevtshedh, jñh dah maehtieh tsevtshedh aamhtesh mah dejtie dijpieh. Dah edtjeh dáájrehtidh jñh ovmessie hammoeh demokratijen meatanárrömem tjírrehtidh dovne aarkebiejjien barkosne faagigujmie jñh vuesiehtimmien gaavhtan learohkeraerien tjírreh jñh jeatjah raerieáárganine. Soptsestalleme lohkehtæjjan jñh learohken gaskem, skuvlen jñh hiejmen gaskem tjuara váarömem utnedh jñh sinsitnien respekteradidh. Gosse learohke gielem skuvlesne goltelidh, dellie dah dáájrehtidh guktie dah maehtieh jijtje voerkes veeljemem darjodh. Dagkeres dáájrehtimmieh aarvoem utnieh daelie jñh daesnie, jñh learohkidie ryöjredidh diedtele siebriedahkeárröejidie sjidtedh.

2. Lieremen, evtiedimmien jñh skearkagimmien prinsihph

Skuvle dovne skearkagimmiestillemem jñh ööhpehtimmiestillemem átna. Dah ektiedieh jñh sinsitnide jearohks. Barkoen prinsihph liereminie, evtiedimmine jñh skearkagimmine edtjeh skuvlide viehkiehtidh daam guektiengierts stillemem loetedh.

Maadthööhpehtimmie vihkeles bielie jieledeguhkiem skearkagimmieprosesseste mij ulmiem átna jñh ulmie lea fiere guhte almetjen frjjevoete, jñjtjeraarehke, diedtevoete jñh goerkesem mubpide almetjidie. Lierehtimmie edtja learohkide vedtedh hijven vāaromem jñjtsem, mubpieh jñh veartenem guarkedh, jñh hijven veeljemh darjodh jieliedisnie. Lierehtimmie edtja hijven vāarome vedtedh meatan ārrodh gaajhkine dajvine ööhpehtimmesne, barkoe- jñh siebriedahkejieliedisnie. Seamma aejkien maanah jñh noerh daelie jñh daesnie jielieh, jñh skuvle tjuara maanabaelien jñh noerebaelien jñjtjearvoem jāāhkesjidh.

Lierehtimmie edtja abpe almetjem skearkagidh jñh fiere guhtese nuepiem vedtedh sov maehtelesvoetem evtiedidh. Skearkagimmie sjædta gosse learohkh maahtoem jñh daajroem āadtjoeh eatnemen jñh byjresen bñjre, gñeli jñh histovrijen bñjre, siebriedahken jñh barkoejieledeh bñjre, tjeahpoen jñh kultuvren, jñh religijovnen jñh jieledevuajnoen bñjre. Skearkagimmie aaj sjædta dāājrehtimmien tjñrrh jñh praktikheles haestemi tjñrrh lierehtimmesne jñh skuvleaarkebiejjesne. Gellie ovmesse darjomh, öörnedihks jñh ulmiejakseme barkoste stāākedæmman, learohkide dāājrehtimmieræjhkoesvoetem, svihtjemeaavoem jñh haalvemem vedtieh. Skearkagimmie sjædta gosse dah oktegh berkieh jñh gosse dah laavenjostoeh. Dah skearkagieh gosse dah āadtjoeh teoretihken haestiemidie ussjedidh formelligujmie jñh faagematerijaaligujmie viehkine, jñh gosse dah dñrregh nuhtjeh dej barkosne. Skearkagimmie sjædta gosse learohkh lierieh guktie reaktoe vaestiedassem gaavnedh, men aaj gosse dah guarakoeh ij iktesth aelhkies reaktoe vaestiedassem gāāvnes.

2.1 Sosijaale liereme jñh evtiedimmie

Skuvle edtja learohki sosijaale lieremem jñh evtiedimmiem dāarjodh jñh viehkiehtidh barkoen tjñrrh faagigujmie jñh skuvleaarkebiejjesne.

Learohken identiteete jñh jñjtjeguvvie, mielh jñh vuajnoeh mubpiejgujmie sjidtieh. Sosijaale liereme sjædta dovne lierehtimmesne jñh gaajhkh darjoeminie mah skuvle öörnie. Ij maehetieh faageles liereme juekieh sosijaale lieremistie. Fñerhten biejjien barkosne dan gaavhtan learohken faageles jñh sosijaale liereme jñh evtiedimmie aktanieh.

Maehetedh vienhdedh maam mubpieh ussjedieh, demtieh jñh dāājroeh, empatijen jñh vienevoeten vāarome learohkh gaskemsh. Dialogue lea sosijaale lieremen jarngesne, jñh skuvle edtja aarvoem jñh vihkelesvoetem goltelamme dialogine buektedh guktie vuastalimmiem gñetedidh. Gosse learohkide gaavnesjeh lohkehtæjjah edtjeh govlesadtemem jñh laavenjostoem madtjeldehtedh guktie learohkh mavvas sjidtieh jñh dah jearsoesvoetem āadtjoeh mielidh jñh mubpiej gaavhtan vuastalidh. Lieredh mubpide goltelidh jñh seamma aejkien jñjtje vuajnoeh buektedh learohkide vada vāaromem tsælloeh jñh ovsiemesvoetem gñetedidh, jñh loetemh ektesne ohtsedidh. Gaajhkh edtjeh lieredh laavenjostedh, mubpiejgujmie barkedh jñh maehtelesvoetem evtiedidh meatan ārrodh guktie hijven ektievoetem jñh byjresem sjidtieh. Guktie fiere guhte learohke lea meatan ektievoetese skuvlesne, dellie ektievoete meatan fiere guhte murrede, evtede jñh leara.

Hijven dööpmemefaamoe fiere guhtesne lea daerpies jis persovnevaarjelimmiem jih respekte privaatejieliedisnie vaarjelidh. Jiehtegh mah respektheits jih hatsven eah edtjh skuvlesne jááhkesjidh. Learohkh tjuerieh haarjanidh eensilaakan dáemiedidh jih voerkesem evtiedidh dej jítse vuajnoej bijre. Ovmessie govlesadtemehammoeh jih teknologijenáhtoe dovne hijven jih báajhtode sosijaale byjresisnie. Learohkh tjuerieh lieredh deadteles dáemiedidh gaajhkene tsiehkine dovne skuvlen sisnie jih álkolen.

2.2 Maahtoe faagine

Skuvle edtja lierehtimmiem faagine vuejnedh dah aarvojde jih prinsihpide mah ellies lierehtimmiem tseegkeme.

Faageles liereme lea vihkeles bielie dovne skearkagimmie- jih ööhpehtimmiestillemistie maadthööhpehtimmesne. Faagi learoesoekjesjh sisvegem buerkiestieh ovmessie faagine jih maahtoen jiehtiegasse tseegkeme:

*Maahtoe lea maehtedh maahtoem jih tjiehpiesvoetem vejtiestidh jih nuhtjedh haestemh haalvedh jih laavenjassh loetedh damtoes jih ovdamtoes ektievoetine jih tsiehkine.
Maahtoe lea goerkese jih maehtesvoete refleksjovnese jih laejhtehks ussjedæmman.*

Maahtoejiehtegen goerkese tjuara betnesne skuvlen barkose learoesoekjesjigujmie jih vuarjasjimmiejgujmie learohki faageles maahtojste. Faagi maahtoeulmieh tjuerieh ektesne vuejnedh sinsitniem faagine jih faagi dáaresth. Maahtoeulmieh tjuerieh aaj guarkedh ássjeleparagraafen jih dej jeatjah bieliej mietie learoesoekjesjevierhkesne.

Maahtoe lea faaktam, diejvesh, teorijh, ássjelh jih ektievoeth damtedh ovmessie faagesuerkine jih teemine. Tjiehpiesvoeth lea maehtedh darjomh jallh prosedyjrh gietedidh gosse laavenjassh darjodh jallh dáeriesmoerh loetedh, mah gaskem jeatjebh motorihken, praktikken, kognitijven, sosijaale, kreatijve jih gieledh tjiehpiesvoeth. Maahtoe diejvesne aaj goerkese jih maehtesvoete ussjedidh jih laejhtehks ussjedimmiem faagine, mij lea vihkeles jis teoretihken ussjedimmiem guarkedh jih maam akt praktikheles darjodh. Refleksjovne jih laejhtehks ussjedimmiem gaaredamme vuajnojde jih etihken vuarjasjimmie maehtesvoetem evtiedidh.

Skuvle edtja giengellesliermasse sijjiem vedtedh guktie learohkh goerkesem evtiedieh jarnges elemeentide jih ektievoetide faagesne, jih guktie dah lierieh faageles maahtoem jih tjiehpiesvoetem nuhtjedh damtoes jih ammes ektievoetine. Barkosne faagine learohkh edtjeh laavenjassh dáastoehtidh jih joekehts darjoeminie meatan árhoeh gusnie kompleksiteetem jeanene. Giengelleliereme faagine lea maahtojde jih tjiehpiesvoetide ovmessie vuekine, guktie learohkh tíjjen mietie maehtieh ovmessie faageles haestiemidie haalvedh oktegh jih mubpiejgujmie.

Lohkehtæjjah jih ávtehh skuvlesne tjuerieh jaabnan ussjedidh ektievoeten bijre lierehtimmiem faagesne jih bijjemes ulmieh, aarvoeh jih lierehtimmiem prinsihph gaskem.

2.3 Vihkeles tjiehpiesvoeth

Skuvle edtja learohki evtiedimmiem sjiehteladtedh jih dáarjodh dejstie vijhte vihkeles tjiehpiesvoeth abpe ööhpehtimmesne.

Learoesoejkesjevierhke vjijhte vihkeles tjiehpiesvoeth tjielkeste: lohkeme, tjaeleme, ryökname, njaalmeldh tjiehpiesvoeth jñh digitaale tjiehpiesvoeth. Dah tjiehpiesvoeth lea bielige faageles maahtojste jñh daerpies dñrregh lieremasse jñh faageles goerkesasse. Dah aaj vihkeles learohken identiteete evtiedimmie jñh sosijaale relasjovnide, jñh guktie maahta meatan årrodh ööhpehtimmesne, barkosne jñh siebriedahkejielemisnie.

Dej vihkeles tjiehpiesvoeti evtiedimmie vihkeles abpe ööhpehtimmien mietie. Sieve lea vuesiehtimmien gaavhtan voestes lohkeme- jñh tjaelemelierehtimmeste lierehtæmman maehtieh gierve faageles teekstide lohkedh.

Lierehtimmesne tjuerieh dah vihkeles tjiehpiesvoeth dovne sinsitnien ektesne vuejnedh jñh faagi dåaresth. Dah vihkeles tjiehpiesvoeth gaajhkine faagine, men dah faagh ovmesseie raállah utnieh evtiedimmesne dejstie ovmesseie tjiehpiesvoetijste. Naaken faage sæjhta stuerebe diëdtem utnedh enn dah jeatjah. Faageles maahtoen evtiedimmie edtja dan gaavhtan evtiedimmien ektesne vihkeles tjiehpiesvoetide faagesne guktie faagi learoesoejkesjisnie buerkiestamme. Lohkehtæjjah gaajhkine faagine edtjieh learohkidie dåarjodh barkosne dej vihkeles tjiehpiesvoetigujmie.

2.4 Lïeredh lïeredh

Skuvle edtja viehkiehtidh learohkh dej jñjtse lieremen bijre ussjedidh, dej jñjtse lieremeprossesh guarkedh jñh maahtoen åadtjodh jñjtjeraarehken vuekine.

Gosse learohkh dej jñjtje lieremeprosside jñh dej faageles evtiedimmiem guarkoeh, destie jñjtjeraarehkem jñh haalvemedomtesem sjidtieh. Lierehtimmie edtja learohki motivasjovnem, vuajnoeh jñh lieremestrategijh skreejredh, jñh vääromem biejedh liereme jieleden mietie. Daate kreava lohkehtæjjah learohki evtiedimmiem lihke giehtjedieh jñh dejtie dåarjoech sjiehteledtieh aalteren, njoetseme- jñh funksjovnedaltesen mietie.

Gosse jñjtse jñh mubpiej lieremem ussjedieh learohkh maehtieh ånnetji ånnetji voerkesvoetem evtiedidh jñjtse lieremeprossigujmie. Learohkh giech lierieh gihtjedh, vaestiedassem ohtsedidh jñh dej goerkesem buektedh ovmesseie vuekine, sijhtieh dan mietie maehdedh eadtjohke raállam vaelledh dej jñjtje lieremisnie jñh evtiedimmesne. Barkoen tjñrrh faageles haestiemidie learohkh sijhtieh maahtoen åadtjodh guktie dah lierieh jñh faagesne evtiedieh. Giengele maahtoen evtiedieh gosse learohkh åadtjoech ektievoetide vuejnedh ovmesseie maahtoesuerkiej gaskem, jñh gosse maehtieh gellie strategijh guktie maahtoen åadtjodh, juekedh jñh laejhtehks årrodh.

Læjhkan learohki jñjtjebarkoen åvteste jñh lieremestrategijide utnieh sæjhta naaken haestemh åadtjodh lïeredh. Sjiekh daamhtaj gellie jñh ektiebeajeme. Ambisjovne maehtelesvoetem evtiedidh jieledeguhkiem lieremasse gaajhkene learohkinie kreava gamte geatskanimmiem skuvleste.

2.5 Dåaresthfaageles teemah

Skuvle edtja lieremem sjiehteladtedh dej golme dåaresthfaageles teemine almetjehealsole jñh jieledemaalveme, demokratije jñh meatanårrojevoete, jñh monnehke evtiedimmie.

Dah golme dåaresthfaageles teemah learoesoejkesjevierhkesne aalka sjyöhtehke siebriedahkehaestieminie mah eadtjohkevoetem jñh barkoem kreava fiere guhte almetjistie jñh

ektievoeteste voengesiebriedahkesne, nasjonaale jñh globaale. Learohkh maahtoem evtiedieh gaaredamme dejtie dääresthfaageles teemide barkoen tjñrrh dääriesmoerigujmie ovmessie faagijste. Learohkh edtjeh haestemh jñh dilemmah vuejnedh teemine. Dah edtjeh guarkedh guktie mijjieh maahtoen jñh laavenjostoen tjñrrh maehete vaestiedassh gaavnedh, jñh dah edtjeh lieredh ektievoeti bñjre darjoemistie jñh konsekvenside.

Maahtoevåarome dääriesmoeri vaestiedassh gaavnedh teemaj sisnie gellie faagine gååvnese, jñh teemah edtjeh meatan årrodh guktie learohkh goerkesem jeksieh jñh ektievoetem vuejnieh faagi dääresth. Ulmieh mah learohkh edtjeh lieredh teemaj sisnie, maahtoelmine vuesiehtieh faagide gusnie relevaante.

2.5.1 Almetjehealsoe jñh jieledehaalveme

Almetjehealsoe jñh jieledehaalveme goh dääresthfaageles teema skuvlesne edtja learoehkidie maahtoem vedtedh mij hijven psykiske jñh fysiske healsoem skreejredh, jñh mij nuepieh vada dñedteles jieledeveeljemem darjodh. Maanaj- jñh noerejaepine lea evtiedimmie positijven jñjtjegovviem jñh jearsoes identiteetem sjñere vihkeles.

Siebriedahke mij sjñehteladta fiere guhten hijven healsoeveeljemidie, lea vihkeles åålmehhealsosne. Jieledehaalveme lea maehetedh guarkedh jñh faktorh tsevtседh mah vihkeles gosse jñjtje jielede edtja haalvedh. Teema edtja meatan guktie learohkh lerieh mietiemoerem jñh trñegkenassem gñetedidh, jñh persovneles jñh praktihkeles haestemh bööremes vuekine.

Sjyöhtehke suerkieh teeman sisnie lea fysiske jñh psykiske healsoe, jieledevaanoeh, seksualiteete jñh tjoele, ruevsiedaalhkesh, meedijeåtnoe, jñh åtnoe jñh persovneles ekonomije. Vierhtieveeljemh jñh mij jiehtege jielede mñele sæjhta jiehtedh, gaskealmetjen relasjovnh, maahta raasth biejedh jñh mubpiej raasth krööhkestidh, jñh maahta åssjelh, domtesh jñh relasjovnh gñetedidh Leah aaj daennie teemesne.

2.5.2 Demokratije jñh meatanårrojevoete

Demokratije jñh meatanårrojevoete goh dääresthfaageles teema edtja learoehkidie maahtoem vedtedh demokratijen tsiehkiej, vierhtiej jñh spñelenjoelkedassi bñjre, jñh dejtie ryöjredidh demokratihkeles prosessine meatan årrodh. Lierehtimmie edtja learoehkidie goerkesem vedtedh ektievoetem demokratijen jñh jarnges almetjereaktaj gaskem goh soptsestimiereakta, steemmemereakta jñh organisasjovnefrñjjevoete. Dah edtjeh vuejnedh demokratije ovmessie hammoeh jñh vuesiehtimmieh åtna.

Barkoen tjñrrh teemine demokratije jñh meatanårrojevoete edtja learohkh ektievoetem guarkedh indivijden reaktaj jñh dñedten gaskem. Indivijdh reaktam utnieh meatan årrodh politihken barkosne seamma aejkien goh siebriedahke jearohks årrojñh dej reaktide utnedh meatan årrodh politihkesne jñh sivijle siebriedahkem hammoedidh. Skuvle edtja learoehkidie skreejredh eadtjohke årrojdie sjñdtedh, jñh dejtie maahtoem vedtedh meatan årrodh jñh demokratijem Nöörjesne evtiedidh.

Lierehtimmie edtja learoehkidie maahtoem jñh maehetesvoetem vedtedh haestemh däästoehdidh demokratijen prinsihpi mietie. Dah edtjeh dääriesmoerh guarkedh mah Leah jååhkesjidh dovne gellielåhkoen reakta jñh unnebelåhkoen reaktah. Dah edtjeh haarjanidh dej maehetesvoetem laejhtehks ussjedidh, lieredh tsæelloeh jñh digkiedimmieh gñetedidh jñh krööhkestidh jis ovsñemes. Barkoen tjñrrh teemine edtjeh learohkh lieredh man gaavhtan tjoerebe demokratijem vaarjelidh, jñh daam tjoerebe evtiedidh jñh geehtedh.

2.5.3 Monnehke evtiedimmie

Monnehke evtiedimmie goh dāaresthfaageles teema skuvlesne edtja sjehteladtedh learohkh maehtieh guarkedh maadthdilemmah jīh evtiedimmieh siebriedahkesne, jīh guktie maahta dejtie gīetedidh. Monnehke evtiedimmie lea jieleddh eatnamisnie vaarjelidh jīh almetji daerpiesvoeth vaarjelidh gīeh daelie jielieminie, bieleden bāetije boelvi nuepieh eerjedh maam dah daarpesjieh. Monnehke evtiedimmie goerkesisnie tseegkeme ektievoetem sosijaalen, ekonomijen jīh byjresen tsiehkij gaskem. Almetjevoeten jieledevuekie jīh resurseātnoeh āadtjoeh konsekvensh voengesne, regionaalesne jīh globaale daltesinie.

Barkoen tjīrrh teemine edtjieh learohkh maahtoem evtiedidh mestie dah maehtieh dīedteles veeljemh vaeltedh jīh etihken jīh byjresevoerkesen mietie dahkedh. Learohkh edtjieh goerkesem āadtjodh dej darjomh jīh veeljemh Leah vihkeles. Teeman sisnie dāeriesmoerh byjresasse jīh kljmese tjatneme, giefiesvoeten bījre jīh guktie mijjieh vierhtide juekedh, tsælloeh, healsoe, seammavyörtegsvoete, demografije jīh ööhpehtimmie. Learohkh edtjieh lieredh ektievoetem dej ovmessie vuajnoej gaskem monnehke evtiedimmesne.

Teknologije almetjem, byjresem jīh siebriedahkem tsavtsa. Teknologijen maahtoe jīh maahtoe ektievoeten bījre teknologijen jīh dej sosijaale, ekonomes jīh byjresen bieliej gaskem monnehke nænnoestimmesne dan gaavhtan vihkeles daennie teemesne.

Teknologijeevtiedimmie maahta dāeriesmoerh loetedh, men aaj orre darjodh. Maahtoe teknologijen bījre lea guarkedh mah dāeriesmoerh maehtieh bāetedh teknologijeātnoste jīh guktie mijjieh maektebe daejgumie gīetedidh.

3. Prinsihph skuvlen riektesisnie

Skuvle edtja learoehkidie dâastoehdihd jearsoesvoetine, respektine jîh krïeveminie, jîh dah edtjeh haestemh âadtjodh mestie skearkagieh jîh learoelæstoem âadtjoeh. Guktie skuvle edtja dejnie lahkanidh skuvle tjuara hijven learoebyjresem tseegkedh jîh lierehtimmiem sjiehtedidh learohkigujmie jîh gâetiejgujmie ektesne. Daate kreava profesjovneektievoetem mij skuvlen evtiedimmiem skreejrehte.

3.1 Feerhmeles lieremebyjrese

Skuvle edtja feerhmeles byjresem evtiedidh mij healsoem, murriedimmiem jîh lieremem gaajhkide buakta.

Akte raavsoeslaakan jîh dâarjoehtamme lieremebyjrese lea positijve kultuvren vâarome gusnie learoehkidie madtjeldedhdh jîh faageles jîh sosijaale evtiedæmman skreejredh. Jis learohkh ovjearsoes demtieg, dellie destie lieremem heerredidh. Tjïelke jîh hoksije geerve almetjeh jearsoes lieremebyjresh evtiedieg jîh tjâadtjoehtieg, learohkigujmie. Barkijh skuvlesne, eejhtegh jîh âelieg jîh learohkh ektesne diëdtem utnieh healsoem, murriedimmiem jîh lieremem buektieg, jîh irhkemem jîh mïedtelimmiem heerredieg. Barkosne feerhmeles jîh skreejreme lieremebyjresem evtiedidh edtja gellievoetem vierhtine jââhkesjidh.

Learohkelaavenjosteme tjuara skuvlen riektesisnie vuesiehtidh. Learohkh edtjeh dovne laavenjostedh jîh diëdtem vaeltedh lieremeektievoetesne mah dah lohkehtæjjaj ektesne fierhten biejjien skaepiedieg. Learohkh ussjedieg, dââjrehtieg jîh lierieg mubpiejgujmie lieremeprossi, govlesadtemen jîh ektiebarkoen tjïrrh. Skuvle edtja learoehkidie lieredh dïöpmemefaamoem vuesiehtidh gosse mubpiejgujmie soptsestidh, jîh hokse dah lierieg laavenjostedh sjiehteles vuekine ovnessie tsiehkine.

Dah normh jîh aarvoeh mah lieremeektievoetesne vuesiehtieg, vihkeles learohki sosijaale evtiedimmesne. Viënevoete ektievoetem skaepede jîh mijjiem gaajhkem unnebe præâsehke sjidieg. Gosse mijjieg dââjrehtibie naaken mijjem jââhkesje jîh laejhtede, dellie lierebe mijjieg aarvoem utnebe jîh mubpieh aaj aarvoem utnieh. Learohkh edtjeh lieredh joekehts krïöhkestidh jîh guarkoeh gaajkhk sijjiem utnieh ektievoetesne. Fïerhte learohke histovrijem meatan âtna, jîh dah Leah hâhkoem jîh âssjelh bætije biejjieg bijre. Gosse maanah jîh noerh respektem jîh jââhkesjimmiem byjjenimmesne râkieh, dellie demtieg dah Leah ektievoetesne.

Skuvle maahta learoehkidie praktikheles jîh jielemelihke dââjrehtimmieg vedtedh gosse ovnessie lieremearenah nuhtjie mah motivasjovnem jîh vuajnoem âvtese buakta.

Voengesbyjresen jîh siebriedahken skreejreme maahta positijveles vuekien meatan skuvlen jîh learohki evtiedæmman. Ovnessie hammoeh voenges, nasjonaale jîh internasjonaaale laavenjostoeh learohki lieremem tjatneme byögkeles gyhtjelasside. Maahtoevtiedimmie almetjigujmie gaajhkene aalterinie jîh ovnessie sijjeste veartanisnie learoehkidie perspektijvh vedieg dej jïjtse liereme, skearkagimmie jîh identiteete jîh aarvoem vuesehte laavenjostedh gieledh, politihken jîh kulturellen rastaj dâaresth.

3.2 Ööhpehtimmie jìh sjiehtedamme lierehtimmie

Skuvle edtja lieremem sjiehteladtedh gaajhkh learoehkidie jìh skreejredh fiere guhten motivasjovnem, lieremelæstoem jìh jaahkoem jìjtse haalvamasse .

Learohki liereme jìh evtiedimmie edtjeh jarngesne årrodh skuvlen dorjesisnie. Learohkh skuvlese bàetieh ovmessie dàåjrehtimmie, àvtemaahojne, vuajnojne jìh daerpiesvoetine. Skuvle tjuara gaajhkh learoehkidie seammavyörtegs nuepieh vedtedh lieremasse jìh evtiedæmman, seamma dej tsiehkij mietie. Hijven klaassestuvreme tseegkie daajroen nille learohki daerpiesvoetese, baahke relasjovnine jìh profesjonelle dööpmemefaamojne. Guktie skreejremem jìh learoeaavoem skaepede lierehtimmesne gamte repertoaarem learoedarjoemistie- jìh vierhtijste daarpesje àvtelhmieredamme mierine.

Skuvlen vuartoeh fiere guhte learoehkasse barkoen jìh haalvemen bìjre lieremem tsevtsieh jìh sov jaahkoem jìjtse maehtelesvoete jìh nuepieh. Dìhte dan gaavhtan vihkeles skuvle gaajhkh learohkh dàastohte dàajvoe, mohte realistihke vuartoejgumie, jìh lohkehtæjjah vuesiehtieh profesjonelle goerkesinie gosse dah learohki lieremem vuarjasjeh.

Learohkh edtjeh tìjtem àadtjodh giengelem goerehtidh ovmessie faagesuerkine. Sijjiem vedtedh giengelieferemasse krievetidh skuvle krööhkeste learohkh Leah jeerehte jìh ovmessie tempoem lierieh jìh ovmessie progresjovnine. Kreava maahtoem guktie learohkh lierieh, mah dah daajrah jìh krieveme lihke fiere guhtem vaaksjoestieh. Learohkh gièh haalvemem dàåjroeh, dejtie skreejrehte jienebh gaarsjehke jìh jìjtjeraarehkem sjiddieh. Voejhkelimmieh jìh miedtemh maehchie gaaltijem årrodh lieremasse jìh jååhkesjæmman, jìh learohkh skreejrie voejhkelidh aaj gæssie vienhtieh eah daejrieh jis daam maehdedh. Dìhte lea skuvlen laavenjasse learoehkidie jearsoesvoetem vedtedh raasth restiedidh jìh voejhkelidh maam akt darjodh mij gièrve.

Vuarjasjimmie learohki faageles maahtojste edtja guvviem vedtedh maam learohkh maehchie, men vihkeles ulmie vuarjasjimmie lea aaj lieremem jìh evtiedimmiem skreejredh. Goerehtalleme jìh vuartasjimmie learoehkijstie lea viehkiedirregh guktie fiere guhtem dàeriedidh jìh skuvlen praksisem evtiedidh. Dan onne vierhtie jis ij daam dàeriedidh kontruktijveles råajarimmiejgumie. Skuvle jìh lohkehtæjjah tjuerieh daerpiesvoetem buerie bìevnesh learohken lieremen bìjre jìh ovvaajteles konsekvenside ovmessie vuarjasjimmietsiehkijste. Ovvaajteles àtnoe vuarjasjimmeste maahta learohken jìjtjevuajnoem måakoedidh jìh hijven learoebyjresen evtiedimmiem heerredidh.

Sjiehtedamme liereme lea sjiehtedimmie maam skuvle dorje dan gaavhtan edtja vihtiestidh gaajhkh learohkh àadtjoeh bööremes nåhtoem lierehtimmeste. Skuvle maahta gaskem jeatjebh lierehtimmiem sjiehtedidh barkoevuekiejgumie jìh pedagogeles vuekiejgumie, learoevierhtiej nåhtoej tjìrrh, öörnemen mietie, jìh barkosne learoebyjresinie, learoesoejkesjinie jìh vuarjasjimmie. Lohkehtæjjah tjuerieh hijven faageles aarvoej mietie barkedh lierehtimmiem sjiehtedidh.

Hijven vuarjasjimmie, gusnie vuartoeh Leah tjìelkes jìh learohke lea meatan jìh govlelge learobarkoen mietie, dìhte lea vihkeles lierehtimmiem sjiehtedidh. Lohkehtæjjah edtjeh dej lierehtimmie learoehkidie dàarjoehtidh jìh bìhkedidh guktie learohkh maehchie ulmieh tseegkedh, sjiehteles haalvemevuekieh veeljedh jìh dej jìjtse evtiedimmiem vuarjasjidh. Skuvle tjuara soejkesjidh hijven ektievoetem learohken liereminie dejnie ovmessie faagine jìh guktie lierehtimmiem dàåjroe goh sjiehteles jìh nuekies haestemh sjædta.

Sjiehtedamme lierehtimmie gaajhkh learohkh dæjpa, jñh edtja jeenjemes jeerehtsinie jñh sjiehtedimmie sjjðtedh gellievoetese learohkedæhkesne ektievoeten sisnie. Learohkh gñeh daarpesjeh sjiehtedimmiem jñjnjebe sñejhme faalenasse, maahta sjñere ööhpeptimmiem krieveth. Learohkh maethieh tjabredidh, jñh maahta ovmesseie dæriesmoerh sjjðtedh ellies lierehtimmesne. Lohkehtæjjah maethieh hijven dæarjoem åadtjodh mubpie barkoedæhkijste gosse ovmesseie haestemh vñejnedh jñh learohkide viehkiem vedtedh maam daarpesjeh. Dñhte maahta vihkeles learohken evtiedimmesne ræajvarimmieh buakta dan varki goh gæarede gosse haestemem aajhtsedh.

3.3 Gætje jñh skuvle laavenjostoe

Lierehtimmie edtja årrodh laavenjostosne jñh goerkesinie hñejmine, jñh laavenjostoe edtja learohken lieremem jñh evtiedimmiem skreejredh.

Hijven govlesadtme hñejmen jñh skuvlen gaskem positjve skuvlen barkosne learoebjresinie jñh learohke byjjenimmiebjresisnie. Eejhtegh jñh ælieh æejviediedtem utnieh maanan eelemen jñh evtiedimmien åvteste. Dah Leah maanaj jñh noeri vihkielommes hoksijh jñh maahtoem utnieh mejtje skuvle maahta utnedh gosse learohken skearkagimmiem, lieremem jñh evtiedimmiem dæarjoehtidh. Skuvle bijjemes dñedtem åtna laavenjostoem skreejredh jñh sjiehteladtedh. Daate sæjhta jiehtedh hoksedh guktie eejhtegh jñh ælieh åadtjoe hñevnesh mah daarpesjeh, jñh dah nuepiem åadtjoe dej maanaj skuvleaarkebiejjiem maethieh tsevtsedh.

Hñejmen vuajnoe skuvlese vihkeles learohki eadtjohkevoetesne jñh skuvlebarkosne. Eejhtegh jñh ælieh skuvlem dæastoethieh ovmesseie daerpiesvoetine, vuartojne jñh mieline skuvlen ulmiej jñh praksisen bñjre. Destie maahta vigkiem sjjðtedh mij maahta gñerve skuvlesne gñetedidh. Skuvle tjuara tjñelkelaakan vuesiehtidh maam dñhte edtja darjodh jñh maam maahta faaledh, jñh maam skuvle hñejmeste vuertedh. Hijven jñh jearsoes dialogue gæabpatjahken dñedte. Skuvle tjuara læjhkan krööhkestidh eah gaajhkh learohkh seamma nuepiem utnieh viehkiem jñh dæarjoem hñejmesne åadtjodh.

3.4 Lierehtimmie learoesieltene jñh barkoejjelemisnie

Lierehtimmie learoesieltene jñh barkoejjelemisnie edtja praktikheles dæåjrehtimmieh vedtedh, jñh faageles krievemh jñh vuartoe h ryjredidh mah bæetieh barkoejjelemisnie.

Lierehtimmie learoesieltene lea bielie lierehtimmeste lierehtæjjide, learoekandidaate jñh praksisprieviekandidaate. Lissine sijhtieh gellie learohkh maadhööhpeptimmien mietje bielie lierehtimmeste åadtjoe barkoejjelemisnie. Faage- jñh barkoelierehtimmie edtja væjkeles, maeheteje, kreatjve jñh orreskaepiedihks faagebarkijh skearkagidh jñh ööhpeptidh. Barkoejjeleme lea gelliesåarhts jñh vyörtegs dæåjrehtimmieh vada. Lierehtæjjah, learoekandidaath jñh praksisprieviekandidaath edtjeh dæåjrehtih jñh meatan årrodh learoesieltene jñh faagen aerpievukesne, aarvojne jñh kultuvresne.

Learohkh, lierehtæjja, learoekandidaath jñh praksisprieviekandidaath barkoejjelemem dæastoethieh ovmesseie learoetsiehkine jñh daerpiesvoetine. Hijven laavenjostoe skuvlen jñh barkoejjelemen gaskem nuepieh jeanianeh gellede edtjeh eadtjohkelaakan dej jñjtje lierehtimmesne meatan årrodh jñh govlesovvemem barkoejjelemisnie jñh siebriedahkesne

gaavnedh. Laavenjostoe skaepede aaj goerkesem sinsitnide jñh lierehtimmien ulmieh tsavtsa fiere guhtem ryöjrede bätije barkoejielemisnie.

3.5 Profesjonsektievoete jñh skuvleevtiedimmie

Skuvle edtja profesjovnefaagedh ektievoete årrodh gusnie lohkehtæjjah, åvtehhk jñh jeatjah barkijh ektie aarvoej bijre ussjedidh, jñh dej barkoem vuarjasjidh jñh evtiedidh

Skuvle goh siebriedahkeinstitusjovne åelede aarvojde jñh prinsihpide tseegkedh jñh nuhtjedh maadthööhpehtimmesne. Skuvleaajhterh, skuvleåvtehhk jñh lohkehtæjjah dej ovmessie ráállijste ektie diëdtem utnieh sjehteladtedh buerie evtiedimmiem skuvlesne. Dah tjuerieh ektesne geehtedh skuvlen barkoe lea akteraeresne abpe learoesoekjesjevierhkine. Hijven jñh öörnedihks laavenjostome maanagierten jñh skuvlen gaskem, dah ovmessie daltesh lierehtimmesne jñh skuvlen jñh hiejmen gaskem viehkiehtieh aelkebe daltesistie daltesasse juhtedh.

Lohkehtæjja lea ráállamodeelle gie edtja jearsoesvoetem skaepiedidh, jñh learoehkidië viehkehte dej baalkan mietie lierehtimmien tjirrh. Lohkehtæjja vihkielommes lieremebyjresisnie mij skreejrie jñh viehkehte learohkh lierieh jñh evtiedieh. Daate kreava lohkehtæjja hoksem vuesehte fiere guhte learohkem. Daate aaj learoehkidië viehkehte gieh ovlahkoen veeljemem darjoeh, eah damth dah leah inkluderadamme, jallh hoskesieh dejnie maam edtjeh lieredh. Lohkehtæjja edtja barkedh learohkh åadtjoeh dåájredh dah sijjiem utnieh aktene positijve ektievoetesne jñh lohkehtæjja edtja aaj kultuvrem lierehtæmman evtiedidh jñh learoehkidië faageles jñh emosjonelle dårjoem vada.

Lohkehtæjjaprofesjovne sov profesjovnebarkoem tseegkie ektie aarvojne jñh ektie dotkemejñh dåájresevåaromen maahtoebatnan. Profesjovne jñh fiere guhte lohkehtæjja diëdtem utnieh goerkesem nuhtjeh komplekse gyhtjelassine. Lohkehtæjjah jñh åvtehhk faageles, pedagogeles, didakteles jñh faagedidakteles goerkesem dialogine jñh ektiebarkosne dej barkoeguejmine. Profesjonelle goerkese tjirrehte jñh evtede dovne individuellen vuekine jñh laavenjostosne. Faageles goerkese aaj tjuaara jaabnan orrestidh. Lohkehtæjjaprofesjovne tjuaara dan gaavhtan sov pedagogeles barkoem vuarjasjidh guktie fiere guhte learohkem jñh learohkedåehkide diervesjidh bööremes vuekine.

Eah giërve pedagogeles gyhtjelassh vihties vaestiedassh utnieh. Barkijh skuvlesne tjuerieh dan gaavhtan akseptanssem jñh sijjiem utnedh dej vuarjasjimmie-maehtesvoetem nuhtjeh dej barkosne. Lohkehtæjjah tjuerieh eensilaakan ussjedidh mij, guktie jñh man gaavhtan learohkh lierieh, jñh guktie dah bööremes vuekien maehtieh learohki lieremem, evtiedimmiem jñh skearkagimmiem lijrehtidh jñh dårjoehtidh. Lohkehtæjjah gieh ektievoetesne ussjedieh jñh vuarjasjeh lierehtimmien soekjesjimmiem jñh tjirrehtimmiem, buerebe guarkoem evtiedieh mij pedagogeles barkoe. Daate tjuaara darjodh dovne profesjovnen maahtoevåaroemistie jñh maadthööhpehtimmien aarvoevåaroemistie.

Dihthe profesjonelle laavenjostome skuvline tsihkestahta hijven stuvreme. Hijven skuvlestuvreme aaj tsihkestahta stuvremefaageles legitimiteete jñh hijven guarkoe pedagogeles jñh jeatjah haestemi åvteste mah lohkehtæjjah jñh jeatjah barkijh dåastoehieh. Hijven stuvreme prioriterede laavenjostoem jñh relasjovnh evtiedidh guktie jearsoesvoetem organisasjovnesne tseegkie. Skuvlen stuvreme edtja sjehteladtedh learohki jñh lohkehtæjjaj lieremem jñh evtiedimmiem. Skuvlestuvreme edtja stuvredh pedagogeles jñh faageles laavenjostoem lohkehtæjjaj gaskem jñh meatan årrodh tjirkes jñh postitijveles byjressem

evtiedidh gusnie gaajhkh sijhtieh dej bööremes darjodh. Diihte lea skuvlestuvremen laavenjasse numhtie stuvredh guktie gaajhkh åadtjoeh dej tjarki bielieh nuhtjieh, maehtieh jñh evtiedieh.

Hijven skuvleevtiedimmie sijjiem kreava gusnie maehtieh gihjtjedh jñh vaestiedassh ohtsedidh jñh profesjovneektievoete mij sæjhta daejredh guktie skuvlen barkoe meatan learohki evtiedæmman jñh lieremasse. Gaajhkh barkijh skuvlesne tjuerieh iedtjeles barkedh dejnie profesjonelle lieremeektievoetesne guktie skuvle evtiedieh. Daate sæjhta jiehtedh ektievoete ussjede aarvoeveeljemi jñh evtiedimmiedaerpiesvoeti biñre, jñh dotkemem, maahtoem dååjrehtimmeste jñh etihken vuarjasjimmieh nuhtjie betnesne ulmieryöktesth råajvarimmide. Hijven evtiedamme struktuvrh laavenjostose, dåarjose jñh biñkedæmman barkiji gaskem jñh skuvli raasth juekeme- jñh lieremekultuvrem viehkehte.

Diihte lea fierhten beajjetjen gaavnesjimmien tjirrh learohki jñh lohkehtæjjaj gaskem skuvlen gamte åssjele realiseeresovveme. Lohkehtæjjah sijhtieh konkreeteles lierehtimmietsiehkine dååjrehtidh ovmessie rastah åssjeli jñh aarvoej gaskem. Dah tjuerieh eeñnegem gierve veektemh darjodh krööhkestimmiem fiere guhte learohkasse jñh krööhkestimmiem ektievoetese, dåarjodh jallh krievredh, skuvleaarkebiejjien daesnie jñh daelie jñh barkoem bæetije biejjide ryöjredidh. Eah learohkh seammalaakan, jñh mij lea learohkasse bööremes, lea jarngegyhtjelasse gaajhkine lierehtimmine. Daate gyhtjelasse tjuerieh gaajhkem giëh skuvlesne berkieh fierhten biejjien viht vaestiedidh.